

Soldats espanyols de la Divisió Azul amb l'uniforme de l'exèrcit alemany, durant un permís.

Els desertors blaus

La silenciada cara dels que abandonaren la Divisió Azul, 70 anys després de la batalla de Krasni-Bor

Xavier Juncosa

La història dels soldats voluntaris de la Divisió Azul no és tan blava com s'ha explicat des dels sectors nostàlgics i revisionistes, que encara monopolitzen bona part de la historiografia dedicada a aquesta divisió. El professor José Luis Rodríguez Jiménez, lluny de la nostàlgia, es pregunta si

aquella va ser una unitat de voluntaris o més aviat una unitat de càstig, perquè no tots els que s'hi van allistar van ser, explícitament, voluntaris. L'èpica i l'aura llegendària que sempre ha acompanyat aquesta divisió d'ideari falangista amaga arestes que fins fa ben poc eren ocultades per la història oficial. Sens dubte, la més apassionant i encara im-

precisa d'aquestes arestes és la dels desertors.

La Divisió Española de Voluntarios (DEV) —aquest era el nom oficial— va ser el pagament en espècies que Franco envià a Hitler com a agraïment pels seus impagables ajuts durant la Guerra Civil. Dels 38.800 soldats de tropa que s'hi allistaren (descomptant especialistes, subofi-

cial, oficials, caps i dos generals) i que sortiren en diferents llesques entre 1941 i 1943, sols consta que desertessin a l'enemic uns 75. Però la llista no és gens clara. De fet, el nombre de voluntaris que provenien de les milícies franquistes i falangistes no arribava al 60%, i la resta era tropa de lleva sense ideals o, fins i tot, forçada a allistar-se. **PASSA A PÀGINA 2**

VE DE LA PÀGINA 1

També hi havia antics soldats republicans que anaven a la Divisió Espanyola de Voluntaris (DEV) per *emblair* l'expedient i, en força casos, germans, fills, néts o nebots de presoners republicans que, allistant-se a la DEV, reduïen la condemna dels seus familiars; els casos de Luis García Berlanga o dels germans Ciges són prou coneguts. Sí que és cert que el primer contingent que

forma sumaríssima. Paradoxalment, no tots els desertors detinguts acabarien afusellats.

► **Pamflets dels desertors.** Alguns dels pocs divisionaris que van arribar a les files soviètiques van signar pamflets que llançaven des d'avions o llegien a través d'altaveus, animant els seus antics companys a desertar tot promentent cura per als malalts i ferits, roba d'abric adequa-

ràn fent-ho i en cuanto més perdidos se vean más os maltratarán; ya sabéis que moral y físicamente estáis hechos polvo".

► **Presó, gulag i retorn.** Hom podria pensar que els desertors continuaren a l'exèrcit soviètic fins al final de la guerra i que, un cop acabada, si havien sobreviscut, quedarien lliures. No va ser així. Pel relat d'alguns dels desertors que tornaren a Espanya després de la mort de Franco, gairebé tots els desertors van ser enviats directament als camps d'internament. El perquè és fàcil d'explicar si tenim en compte que Stalin es malfiava dels desertors perquè podien ser contraespies al servei de Hitler o de Franco.

Un cop aquells soldats espanyols havien desertat, passaven pels durs interrogatoris de la NKVD (el Comissariat del Poble de l'Interior), que els assignava un lloc i una missió; en el millor dels casos, formaven part dels serveis de propaganda —com van fer Alario, Mené i Vera, esmentats pel professor Serrano—, però la gran majoria, que devia aixecar sospites, eren enviats als camps de treball. Allà es va crear el *Colectivo Antifascista Español* —els famosos *anti-fá*—, que, en rigor, devia ser un escut que els protegia de les sospites que aixecava tot desertor.

L'apartat dels presoners és força interessant, perquè fins a aquells terribles camps d'internament soviètics van anar a parar soldats espanyols que procedien d'unitats ideològicament oposades: hi havia presoners falangistes de la DEV, desertors de la DEV, divisionaris comunistes, soldats republicans —mariners i pilots— i fins i tot algun dels anomenats *nens de la guerra*; tots ells, barrejats, van anar a parar al gulag. Evidentment, no falta qui assegura que el tracte dels suboficials soviètics era molt millor que el que hi havia entre alguns espanyols de bàndols oposats; però les trifulques devien ser minoritàries, perquè II any de captivitat exigien una certa dosi d'intel·ligència i sang freda per suportar-los.

Van ser un munt els camps on es van estar els divisionaris i pre-

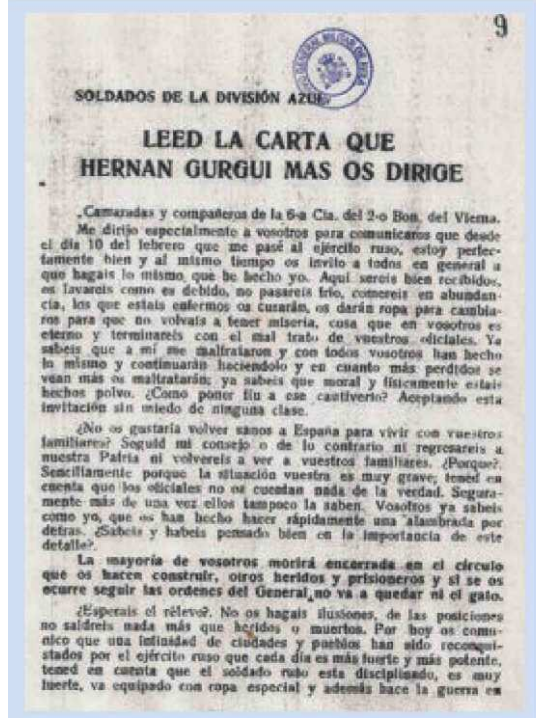

Les baixes de la División Azul

- **Les xifres següents** són les que els historiadors més rigorosos han consensuat com les baixes que va patir la DEV.
- **Morts:** 4.954
- **Ferits:** 8.700
- **Mutilats:** 2.137
- **Congelats:** 1.600
- **Malalts:** 7.800
- **Presoners:** 452

soners espanyols; la historiadora Josefina Iturrarán va establir entre 20 i 30 camps, on els presoners espanyols anaven i venien: Makarino, Bovoroski, Borovich, Krasno-Pole, Karabas... En aquell poti-poti ideològic, els desertors eren considerats degenerats, fasti-

gosos o traïdors per haver desertat, paradoxalment, fins i tot per part d'alguns soldats republicans. Dels 452 divisionaris que van ser empresonats —la xifra és de l'historiador A. V. Elpàteviski, especialista rus de la DEV—, 248 serien repatriats, 88 van morir als

Un pamflet d'Hernán Gurguí animant a desertar.

marxà cap a Rússia el juliol de 1941 era, majoritàriament, afecte al franquisme o al falangisme. I va ser aquella primera imatge exaltada i blavosa a les estacions de tren el que acabà tenint el record que queda de la DEV. Però la realitat era una altra.

► **Espies comunistes.** Entre els milers de divisionaris hi havia alguns militants comunistes i antifeixistes que van veure la DEV com una oportunitat per fer tasques d'espionatge. Era una decisió certament arriscada, perquè la DEV tenia un sistema eficaç d'intel·ligència interna coneguda com la Segunda Bis. Però els casos documentats de César Astor, Victoriano Alario, Félix Carnicero, Francisco Mené, Casto Pérez i José Vera, entre d'altres, són prou eloqüents i tots sis desertaren. Les primeres desercions a l'Exèrcit Roig van ser a final de 1941, quan les primeres unitats acabaven d'entrar en combat a la rodalia de Leningrad, l'actual Sant Petersburg. Segons el professor Secundino Serrano, els dos primers desertors van ser Antonio Pelayo i Emilio Rodríguez. No devia ser fàcil desertar en aquelles circumstàncies tan primerenques; el que mai se sabrà és la xifra dels que ho intentaren i foren assassinats per foc amic. Diverses biografies, memòries i diaris dels divisionaris afectes evocuen el moment en què eren afusellats els soldats que intentaven desertar i, malauradament, eren enxampats i jutjats de

da —la temperatura oscil·lava entre els -10º i els -30º, molts es congelaven—, bon menjar i, sobretot, bon tracte per part dels oficials. Aquest detall del bon tracte és recurrent. En el pamflet d'Hernán Gurguí després de desertar i enrolar-se a l'Exèrcit Roig el 10 de febrer de 1942, hi diu: "Ya sabéis que a mi me maltrataron y con todos vosotros han hecho lo mismo y continua-

La batalla de Krasni-Bor

X. J.
El 10 de febrer de 1943, ara fa 70 anys, va tenir lloc la batalla més dura i fulminant de la DEV. Va ser com un llampec. L'epicentre de l'atac soviètic es va produir a tocar del poble de Krasni-Bor —a pocs quilòmetres de Kolpino i Leningrad, en direcció sud— per guanyar la posició, la carretera i la línia de ferrocarril de Leningrad a Moscou. En tal sol unes 10 hores de combat, el contingent espanyol va tenir 2.252 baixes, 1.125 de les quals van ser morts, segons dades de l'Arxiu Militar d'Àvila. Un nombre indeterminat dels 91 que consten com a desapareguts són en realitat

morts. Va ser una carnisseria: la quarta part dels morts de la DEV en tres anys de combats es comptabilitzaren a Krasni-Bor en tan sols 10 hores...

Krasni-Bor és, per als nostàlgics del falangisme, una metàfora de l'heroisme dels legionaris, perquè asseguren que, malgrat les baixes enormes, no van perdre la posició. La realitat, però, va ser la pèrdua del sector de Krasni-Bor —d'entre tres i sis quilòmetres de longitud— i que els soviètics van guanyar la posició que abans detenien els espanyols, segons les dades concloents aportades pel professor Xavier Moreno.

Soldats a la batalla de Krasni-Bor.

Hernan Gurguí, vestit amb camisa blanca sense corbata, a l'Estació de França el 1941, el dia de la sortida de Barcelona.

/ ARXIU FAMILIAR

campes —no s'especifica ni el com ni el perquè— i la resta se'ls considera, encara avui, de futur incert o directament desapareguts, segurament, per manca d'informació. Cal dir que els arxius russos no faciliten gens la tasca dels historiadors i que, consegüentment, hi ha encara moltes llacunes per aquesta elemental manca de transparència.

La majoria dels desertors de la DEV, un cop completat el període en els camps d'internament, es van quedar a la Unió Soviètica, en alguns casos formant noves famílies, amb nous fills... Uns mesos després de la mort de Stalin —març de 1953—, el Soviet Suprem amnistia 253 presos espanyols i, d'acord amb la Creu Roja francesa i la seva representant, Marcelle Barry, el govern franquista va muntar la famosa operació de propaganda del vaixell *Semíramis*, que dugué d'Odesa a Barcelona 286 repatriats; la resta dels 253 eren 29 mariners i pilots republicans i quatre *nens de la guerra*. Les xifres, però, encara ballen: dels 253 divisionaris amnistiats, van pujar al vaixell 248; la resta, es van quedar a Odesa, i hi ha qui assegura que se'n van quedar uns quants més —no se sap del cert; vet aquí una de les imprecisions sobre els desertors, sovint confosos amb presoners de la DEV—. Abans de 1953, entre 1945 i 1949, altres desertors van ser alliberats dels camps i, gairebé tots ells es van quedar a l'URSS o van anar a la RDA, on van refer les seves vides. Són els casos documentats de Victoriano Alario, Juan Cárdenas, Félix Carnicero, Joan Giner, Manuel Landete, Gabriel Pérez, Casto Pérez, Rafael Torcuato i José Vera. Però n'hi ha d'haver més que caldrà investigar a mesura que els arxius militars russos es vagin obrint.

Alguns dels desertors que tornaren amb el *Semíramis* —sembla ser que entre 25 i 30— van ser autoritzats a marxar cap a França, sense represàlies, seguint els pactes establerts amb la Creu Roja francesa. Els que es quedaren a Espanya van ser interrogats per la Brigada de Investigació Social, per l'Exèrcit i, més endavant, fins i tot per la CIA nord-americana, que des de 1955 tenia la seu central d'intel·ligència europea a Madrid. Hi buscaven agents dobles i sospitosos de tota mena; alguns d'ells, aclaparats pels continus seguiments a què estaven sotmesos, van tornar a l'URSS, on van continuar sent observats amb lupa, ara des de l'altre costat, per si tornaven com a agents franquistes infiltrats.

► **Els desertors catalans.** Dels 286 repatriats del *Semíramis*, només 14 eren catalans, 10 dels quals voluntaris de la DEV (Victoriano Aixalà, Gonzalo Alarcón, Joan Cabré, Joan Cano, Martín Ferrero, Màrius Florejachs, Faust Gras, Francisco Jiménez, Daniel Massip i Hermenegildo Suero) i d'aquests sembla que només dos eren desertors: Martín Ferrero i Faust Gras. El lleidatà Faust Gras i Gelet és un cas recurrent: estudiant minuciosament per la historiadora Carne Agustí, tres mesos després de l'arribada del *Semíramis* va ser trobat ofegat a la presa del seu poble, Alguaire, lligat de braços; la versió oficial va con-

ta en cap llista de vius, ferits, morts o repatriats; només consta com a desertor. La seva dona, Josefina Hüppy, va rebre l'any 1982 la visita d'un ciutadà soviètic que li duia una carta; la pobra dona, esgarrifada de por per aquella inesperada visita, no va gosar deixar-lo passar i la carta on es devia explicar el seu final es va perdre per sempre. La resposta al seu enigma deu ser als arxius russos, però estan tancats.

Els casos dels desertors César Astor i Francisco Tejera són força interessants perquè, tot i no ser catalans, residiren a Barcelona. César Astor —castellonenc, advocat, capità de l'exèrcit republicà i gra-

presoners fins al 1954 i es va quedar a l'URSS. Intentà tornar a Espanya sense sort i formà família russa. Després de la mort de Franco i l'amnistia general, s'instal·là a l'Hospitalet de Llobregat, on publicà les seves memòries.

Per als nostàlgics de la DEV un desertor és molt pitjor que un soldat republicà: és una rata, escòria. Vet aquí l'origen de la seva ocultació oficial. Queda molta recerca per fer, tant a l'Arxivo General Militar d'Àvila com als arxius russos. Manca un camí més obert i sense traves als investigadors que volen observar aquest fosc racó del nostre passat col·lectiu, monopolitzat fins ara pels

Hernan Gurguí, vestit de paisà, amb la seva família i un grup de soldats republicans. / ARXIU FAMILIAR

cloure que era un "suicidi", però el cap de la Guàrdia Civil li va dir al seu cunyat: "A tu cuñado lo han matado".

Un altre desertor català que se surt de la norma va ser el gracienc Hernan Gurguí i Mas. Del seu final, però, no en sabem gaires coses: després de la seva desertió el febrer de 1942 i dels pamflets que va signar, se'n perd el rastre en els arxius militars espanyols: no con-

scienc d'adopció— és el gran diable per a la historiografia afecta al franquisme per la seva suposada conducta en els camps soviètics amb els presoners falangistes. Llegint les seves cartes manuscrites, però, la impressió és ben diferent. Tornà el 1977 i s'establí a la Poble de Vallbona, on traduí alguns novel·listes russos, com ara Boris Pasternak. Francisco Tejera, nascut a Toledo, va passar per diversos camps de

afectes a la dictadura franquista. No tot és blanc o negre; hi ha matisos que cal poder estudiar obertament, sense entrebancs, sobretot quan ja han passat 70 anys d'aquella folla aventura de concepció falangista. Moltes ares de la Divisió Azul cal reexaminar-les de dalt a baix.

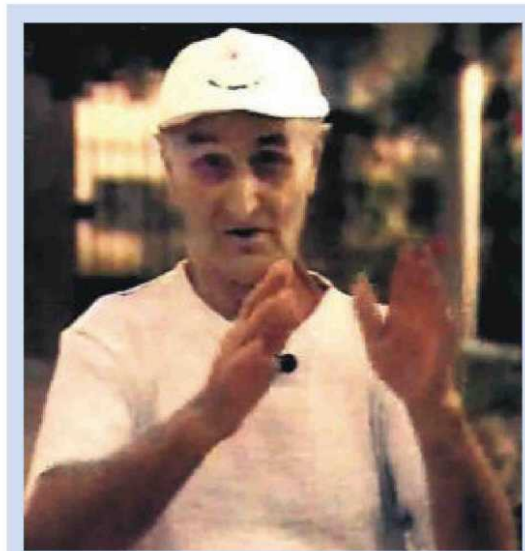
Xavier Juncosa és historiador i autor del llibre *El missatger del fred*.

Entre capítols i algun documental

X. J. Els desertors de la Divisió Azul han estat molt poc estudiats de manera monogràfica. Entre els historiadors més rigorosos destaquen alguns estudis en què, en part, es parla dels desertors: ► **Rússia és culpable!** (Pagès Editors, 2003), de la professora Carme Agustí, focalitza el seu interès en els divisionaris lleidatans. ► **La Divisió Azul** (Crítica, 2004), del professor Xavier Moreno, es pot considerar l'estudi més rigorós i complet fins avui sobre la DEV. ► **Espanyols en el Gulag, republicans bajo el estalinismo** (Península, 2011), del professor Secundino

Serrano, és un treball molt ben documentat sobre el gulag soviètic. ► **Los españoles de Stalin** (Belacqva, 2005), del periodista Daniel Arasa, estudia els espanyols que lluitaren amb Stalin i dedica un capítol als desertors de la DEV. ► **La emigración española en la URSS** (Exterior XXI, 2008), de l'historiador rus A. V. Elpátovski, és interessant perquè observa la DEV des de la perspectiva russa. ► **De héroes e indeseables, la División Azul** (Espasa, 2007), del professor José Luis Rodríguez Jiménez, es qüestiona l'autenticitat de la història oficial de la DEV i s'interessa especialment pels seus desertors.

► **El missatger del fred** (Abadia de Montserrat, 2012), la darrera novel·la, és la biografia del desertor barceloní Hernan Gurguí, escrita pel seu nét. Guanyà el quart premi Anna Murià de biografies i memòries. ► **Novel·les i pel·lícules** sobre desertors gairebé no n'hi ha. Només **Documentos TV** (La 2) va emetre fa uns anys *El último soldado*, on s'entrevista César Astor, tot un document. Entre una muntanya d'assajos i memòries de nostàlgics massa partidistes i poc objectius, hi ha una novel·la de Carmen Kurtz que descriu amb fidelitat la vida en els camps d'internament soviètics: *El desconocido*.

César Astor, entrevistat al documental 'El último soldado'. / TVE